

KRITIKA IDEOLOGIJA U BUSULADŽIĆEVOM MIŠLJENJU

hafiz Mevludin DIZDAREVIĆ

Sažetak

U ovom radu smo se bavili mišljenjem Mustafe Busuladžića kroz njegovu kritiku totalitarnih ideologija.

Naime, ovaj je autor jedan od rijetkih koji se ovim fenomenom ozbiljno bavio, te je predstavljao najautentičnijeg kritičara ideologija kod nas. Kao odgovor na socijalno pitanje on je ponudio intelektualni novum «islamski socijalizam», koji je predstavio kao alternativu neuspjelim zapadnjačkim obrascima rješavanja socijalnog problema kao što su fašizam i komunizam. On smatra da su sve ove ideologije neuspjele jer zapostavljaju cjelinu ljudskih potreba tj. zadržavaju se na vještinama varenja i hranjenja. Ove koncepcije negiraju one vrijednosti prema kojim čovjek jeste to što jeste - vjeru, moral, kulturu, umjetnost.

U samom fokusu interesovanja muslimanskih modernista XX vijeka bili su pokušaji redefinicije muslimanskih institucija kroz reformu prava. Samim tim njihovo glavno oružje u reakciji na izazove modernizma bila je prebogata pravna tradicija u kojoj je reafirmacija idžtihada trebala poslužiti kao ultimativno oružje u ideološkom ratu sa Zapadom.

Činjenica je da u islamu centralnu poziciju zauzima pravo, ali to ne znači da islamska intelektualna tradicija ne posjeduje i druge discipline koje mogu ponuditi cjelovitije odgovore na ovovrsne izazove. Stoga je razumljivo zašto je S. H. Nasr na ovakav pristup u muslimanskom modernističkom mišljenju uputio kritiku, te zapisao da «na intelektualne izazove koje postavlja modernizam u obliku evolucionizma, egzistencijalizma, gnosticizma i slično, može se odgovoriti samo intelektualno, a ne juridički»¹.

Dakle, pravna tradicija spuštena na teren ideološkog sukoba gubi na svojoj snazi i relevanciji, te nam pomoć valja tražiti u drugim tokovima naše tradicije. Također, treba da priznamo da su se muslimanski mislioci iscrpljivali u raspravama o simbolima identiteta dok su najrazličitije ideologije liberalizma, rigidnog sekularizma, marksizma, kapitalizma i drugih *izama* ucjepljivane u nepripremljeno muslimansko tkivo, što je, po Nasru, generiralo strašnije posljedice od najezde divljih Mongola².

Simboli identiteta jesu važni, ali problematiziranje kape i mahrame u situaciji kada su na sceni daleko krupniji izazovi manifestni je izraz krize mišljenja. Međutim, jedan nam se autor nameće kao izuzetak u oskudnoj intelektualnoj sceni sredine dvadesetog vijeka, a to je Mustafa Busuladžić³. Ovaj se autor trudio razlučiti efemerno od relevantnog, sekundarno od primarnog i na jedan visoko intelektualan način pokušati dati odgovor na najznačajnije intelektualne izazove svoga vremena, liberalizam, individualizam, a posebno se bavio totalitarnim ideologijama - socijalizmom i fašizmom. Stoga ćemo u narednim stranicama pokušati predstaviti njegovo razumijevanje uzroka i posljedica totalitarnih ideologija koje su u njegovo doba dominirale svjetskom političkom i kulturalnom scenom.

1 S. H. Nasr, *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, „El-Kalem“, Sarajevo, 1994., str. 96.

2 S. H. Nasr, *Srce islama*, „El-Kalem“, Sarajevo, 2002., str. 254.

3 Mustafa Busuladžić (1914-1945) je jedan od najčitanijih i najutjecajnijih autora svoga vremena. Svršenik GH Medrese, VIŠT-a i postdiplomskog studija u Rimu objavio je oko 100 dužih i kraćih mahom društveno angažiranih radova. Kao takav, bio je detektiran kao prijetnja svim režimima a ubijen je u 31. godini svoga života od strane komunističke vlasti prvih dana nakon «oslobođenja» Sarajeva.

Kritički pristup izazovima Zapada

Ono po čemu je Busuladžić osoben u intelektualnom miljeu svoga vremena jeste njegovo razumijevanje kulturološke biti Moderne, njenih uzroka i posljedica. Ovo je plod njegovog analitičkog i kritičkog propitivanja Zapada koje ga je dovelo do kritike ideologija. Naime, ovaj autor se nije uklapao u ponuđenu bipolarnu shemu prema kojoj za Zapad ili jesi ili nisi, već je tražio i nudio vlastitu interpretaciju onoga šta Zapad sa sobom nosi. Rezultat takve manihejske i simplificirajuće slike svijeta jeste da se većina autora uzgredno i apologetski bavili socijalizmom i fašizmom. Međutim, Busuladžić sebi postavlja zadaću razumijevanja njihove kvintesencije i moguće refleksije na islam i muslimane. Svoje razumijevanje socijalizma Busuladžić je iznio u tekstu *Islam i socijalizam*, mada se ovom pitanju vraćao i u brojnim drugim radovima. Takav slučaj je sa separatom *Muslimani u Sovjetskoj Rusiji*, gdje se više okreće odnosu komunista spram muslimana, a manje filozofskim zaleđem ove ideologije.

Busuladžić dobro uočava uzroke koji su doveli do snaženja ideje socijalizma: «Čovječanstvo je izgubilo svoj kompas, religiju i moral. Zato ono luta od doktrine do doktrine i pada u naručaj sad jedne sad druge krajnosti»⁴. Vidimo da on prvenstveno u krizi vjere i morala traži uzroke prevlasti ideologija, ali ne samo u tome. On smatra da korijeni socijalizma sežu do Francuske buržoaske revolucije, koja je proglasila princip jednakosti i slobode, te slobodnu utakmicu na privrednom polju. Međutim, ovi su ideali u svojoj realizaciji doživjeli deformaciju s obzirom da je «buržoazija iskoristila princip slobode i jednakosti...dok je stalež neimućnih ljudi i radnika osjećao nezadovoljstvo, jer nije imao nikakvih dobara da bi mogli iskoristiti slobodu i jednakost»⁵. Tako su ti veličanstveni principi slobode i jednakosti ostali puke parole bez suštinske vrijednosti. U toj utakmici koju je nametnuo ekonomski liberalizam bogati bivaju samo bogatiji, a siromašni ne mijenjaju svoj ekonomski i društveni status. Stoga se on okreće kritici ekonomskog liberalizma koji je «propovijedan u prošlom stoljeću od mnogih teoretičara političke ekonomije» i to na temelju socijalnog raslojavanja do kojeg je neumitno doveo. Na tom tragu on koristi socijalistički diskurs kada veli: «Dobit rada i kapitala pripada samo kapitalu, a ne radu i kapitalu»⁶. On priznaje da je položaj radnika bio krajnje loš posebno u XIX vijeku u kojem dolazi do neslućenog ra-

4 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam», *Muslimani u Evropi*, „Sejtarija“, 1997., str. str. 31.

5 Ibid., str. 32.

6 Ibid., str. 33.

zvitka tehnike i industrije, kada se «osnivaju džinovski gradovi i industrijski centri u koje hrle radnici i siromašni seljaci da bi održali goli život»⁷. Vidimo da će ekonomske promjene koje su nastale kao

rezultat druge revolucije, one industrijske, stvarati goleme i nesagledive transformacije tradicionalne društvene strukture, što je premisa nastanka ideologija. Ljudi iščašeni iz svog tradicionalnog kulturnog habitusa postaju pogodan materijal za instrumentalizaciju i manipulaciju.

Kako bi se ponudio odgovor na socijalno pitanje, došlo je do pojave i razvitka mnogih teorija, a «najvažnija je doktrina ekonomskog ili historijskog materijalizma, čiji je osnivač bio Karl Marks...». On izlaže Marksove ideje, njihovu intenciju za stvaranje novog čovjeka, raj na zemlji i definitivni oblik života bez potlačenih i tlačitelja, i dobro primjećuje da je «marksizam postao nova religija miliona ljudi...»⁸.

Ideologije uistinu postaju novi oblici sekularnih religija i savremene forme politeizma u kojima se apsolutizira rasa ili klasa.

Dakle, čovječanstvo je skliznulo u ambis ideologija kao odgovor na duhovnu pustoš, tegobna vremena i socijalnu bijedu koja je «pogodan teren za širenje rušilačkih učenja»⁹. On potcrtava da je Evropa u «kojoj se odigravaju socijalni paradoksi koji daju žig našoj epohi» pokušala da izbjegne katastrofu i spas je potražila u «raznim ekstremnim ideologijama, kao što su komunizam, fašizam i nacionalsocijalizam»¹⁰. I jedni i drugi doveli su do strašnih stradanja i pustošenja, što je i najavljeno u djelima velikih umova Evrope. «Mjesto socijalne pravde komunizam je donio socijalnu nepravdu, socijalni nered». Povrh toga, komunizam je osiromašio čovjeka i «naučio ga da znade samo za mržnju». Fašizam, na drugoj strani, kako bi prikrio unutarnje vrenje, okreće se osvajanju i ratnim avanturama sa stravičnim posljedicama. Vidimo da Busuladžić pojavu ideologija kontekstualizira i stavlja u određeni historijski i kulturološki okvir. Ovim nas želi dovesti do nekoliko važnih zaključaka.

Prvo što nam Busuladžić poručuje jeste da je ovo evropski fenomen, nastao u okrilju Evrope i njeno je zakonito «čedo». Ipak, on svijet ne tumači samo u teološkim i etičkim kategorijama koja su inherentna ulemi onog vremena, već ove fenomene

7 Ibid., str. 32.

8 Ibid., str. 33.

9 Ibid., str. 44.

10 Ibid., str. 43.

Ideologije uistinu postaju novi oblici sekularnih religija i savremene forme politeizma u kojima se apsolutizira rasa ili klasa. Dakle, čovječanstvo je skliznulo u ambis ideologija kao odgovor na duhovnu pustoš, tegobna vremena i socijalnu bijedu

tumači u njihovoj ukupnoj složenosti.

Druga važna stvar koju nam želi kazati Busuladžić jeste da muslimanske zemlje, snagom činjenice da imaju različite historijske odrednice,

moraju tražiti samosvojni put rješenja socijalnog pitanja koje kuca i na njihova vrata.

On konstatuje da su muslimanske zemlje uvučene u ovu gigantsku borbu ideologija u kojoj svi imaju samo svoje interese. On predviđa opasnost «ideoloških cijepanja u muslimanskom svijetu» i traži da se muslimani «orijentiraju isključivo prema islamu i jačaju svoje duhovne veze». Pored osnivanja raznih radničkih udruženja sa muslimanskom orijentacijom, on traži da se «iznađu metode kako bi se spriječio svaki komunističko-fašistički utjecaj među muslimanima».

Dakle, valja tražiti novo rješenje i tu Busuladžić nudi islam kao alternativu, jer je socijalno pitanje prije svega «religiozno-moralno pitanje». Samim tim muslimani jedino na temeljima islama mogu iznalaziti odgovore na svoje probleme, a nika-ko mimo njega. Odveć je važno naglasiti da on ne zauzima poziciju zaštitnika kapitalizma i ekonomskog liberalizma, s obzirom da «socijalne ustanove islama imaju izrazito...antikapitalističko znamenovanje»¹¹. Razlika je u tome što islam svoju opoziciju komunizmu ne zasniva na ekonomskim interesima, već mu se suprotstavlja u ime ideala života, čovjeka i kulture, slobode savjesti i dostojanstva. Pogubnost kapitalizma za čovječanstvo posebno svjedočimo nakon pada komunizma i ere neoliberalizma, kada ovaj koncept više nema razloga da pokazuje svoje dobroćudno lice, već se manifestuje u punini svoje surovosti.

Filozofska matrica socijalizma

Busuladžić smatra da ovakav socijalizam koji se nudi kao spasonosno rješenje čovječanstva generira više problema nego što ih rješava. Ključni problem je u samoj filozofskoj matrici na kojoj je zasnovan.

Naime, marksizam ne pretenduje da bude samo politička ili društvena realnost, on stremlji ka tome da ponudi odgovore na sva pitanja koja se odnose na čovjeka. Marksizam svoj nauk crpi iz materijalističke filozofije prema kojoj je materija vječna i izvor života. Ona je jedini bitak, te cjelokupnu hi-

11 M. Busuladžić, «Trgovačko poslovanje i privređivanje u svjetlu islamskih vjerskih propisa», *Muslimani u Evropi*, nav. djelo, str. 148.

storiju tumače u koordinatama ekonomije. Zakonomjerne posljedice ovih tumačenja jesu negiranje Boga i vjere, ideje čovjeka i slobode, kao i duhovne kulture uopće. Činjenica je da svaki totalitarizam degradira ljudsku kreativnost bez kojeg nema kulture, jer intelektualci i slobodni umjetnici postaju samo pronosioci zvaničnih istina¹².

Nadalje, negacija Boga vodi do negacije morala koji se temelji na religiji i samim tim odsustvu viših interesa i ciljeva: «Postoje samo klasni ciljevi i materijalni probitak»,¹³ sve drugo je nesuvisla apstrakcija. On ovakvim stajalištima suprotstavlja koncept «islamskog socijalizma», koji je u koliziji sa marksizmom na tri ravni. Prva razina razilaženja jeste filozofska i tiče se «shvatanja bitka i praiživora života». Na temelju mišljenja Berdjajeva i Bergsona, on brani spiritualizam, jer je materija bez snage inertna i pasivna, a samo je duh aktivan.

Druga razdiobna tačka jeste u smislu života i drugim pitanjima ljudske egzistencije, pa zaključuje: «Ono što je komunizmu cilj, islam smatra sredstvom. To su ekonomska dobra». Na drugoj strani, islam traži da čovjek sa obje noge stoji na zemlji, ali pogledom stalno usmjerenim ka Nebu.

Treća linija koja dijeli islam i komunizam jeste pitanje slobode, privatne svojine i slobode rada. Tako Busuladžić tvrdi da je «potpuna ekonomska jednakost koju komunisti propovijedaju utopija i neprirodna, jer se ljudi razlikuju tjelesno i duševno, misle i osjećaju»¹⁴. Naime, socijalisti smatraju da je siromaštvo moguće suzbiti jedino preraspodjelom ekonomskih dobara koja bi se izvršila putem nasilne konfiskacije imetka od bogatih i ukinućem privatnog vlasništva. Da bi se to ostvarilo, nužno je ostale društvene klase huškati protiv bogatih i raspirivati mržnju među klasama koja bi podstakla pobunu proleterske klase. Ono što su komunisti previdjeli, kao rezultat takvih akcija, jeste odsustvo ambicioznosti, lične kreativnosti i inicijative, koja je pogonski motor ekonomskog razvoja. Zato je rezultat socijalizma očekivan i sastoji se u tome što su «bogataše doveli na nivo siromaha, a siromaha ostavili tamo gdje su i bili»¹⁵. Busuladžić, također, osuđuje i «grubi

12 Poznata je dosjetka koju je izrekao Herman Gering «Kada čujem riječ kultura odmah posegnem za puškom». V., Luj. Dimon, *Ogledi o individualizmu*, Clio, Beograd, 2004., str. 161.

13 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam», nav. djelo, str. 37.

14 Ibid., str. 40.

15 J. Kardavi, *Islam i siromaštvo*, izdao prevodilac, Sarajevo, 2003., str. 38.

individualizam onih koji su se uvukli u ljusku svoga «Ja»¹⁶, na kojem se temelji kapitalistički sistem, što ga čini nemoralnim, neodrživim i što je kao svoju antitezu iznjedrilo komunizam¹⁷. Očigledno je da Busuladžić ovdje ponovo kritikuje kapitalizam koji se bazira na stajalištu kako «egoizam, sebičnost i pohlepa, koje sistem mora stvarati da bi mogao funkcionirati, vode harmoniji i miru»¹⁸. Naime, kapitalizam se fundira na ideji da su egoizam i utilitarizam dobri za pojedinca, a samim tim i za društvo u cjelini, te ih treba pothranjivati kao društveno pozitivne vrijednosti.

Ono što nam Busuladžić želi kazati jeste da je teror zlo, neovisno o tome da li ga provodi manjina nad većinom ili većina nad manjinom, kako su to željeli komunisti.

Islamski socijalizam

Busuladžić je prvi naš autor koji islam stavlja u korelaciju sa jednim evropskim *izmom* i kreira koncept «islamskog socijalizma».

Naime, kapitalizam se fundira na ideji da su egoizam i utilitarizam dobri za pojedinca, a samim tim i za društvo u cjelini, te ih treba pothranjivati kao društveno pozitivne vrijednosti. Ono što nam Busuladžić želi kazati jeste da je teror zlo, neovisno od toga da li ga provodi manjina nad većinom ili većina nad manjinom

Busuladžićev socijalizam se temelji na kritici kapitalizma i njegovog ekonomskog poretka: «Islamska pravda i moral traže korjenite promjene i u gospodarskom životu ljudi, jer gospodarski poredak današnjice, u kome jedni umiru od gladi, a drugi

od presitosti, je nezdrav, neetički i nenaravan, te kao takav neodrživ». Ako je kapitalizam loš, da li je socijalizam odgovor, pita se on, te dalje veli: «Samo onakav sklop gospodarskih odnosa koji će omogućiti svim ljudima pristojne uvjete života, gdje će biti izvršena pravilnija raspodjela dobara, te na koncu poredak u kome će pasti sve gospodarske prepreke koje su ljude dijelile na izrabljivače i obespravljene jest islamski poredak»¹⁹. Busuladžić tvrdi da su neke ideje socijalizma integrirane u islamsku viziju svijeta, te da je «islam u svojoj bitnosti socijalan». On se poziva na mišljenje orijentalista Caetanija, koji tvrdi da je Muhammed, a.s., «pravi socijalist, socijalist po ubjeđenju, socijalist u misli i na djelu»²⁰. Osnovna

16 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam», nav. djelo, str. 40.

17 Zar se i danas u eri ekonomske krize do koje je doveo neoliberalizam ponovo ne zaziva Marksovo učenje kao spasonosno uže koje nas je već jednom odvelo u sunovrat. Dakle, iz jedne krajnosti ponovo se ide u drugu.

18 Erih Fromm, *Imati i biti*, „Naprijed“, Zagreb, 1980., str. 55.

19 M. Busuladžić, «Trgovačko poslovanje i privređivanje...», nav. djelo, str. 155.

20 M. Busuladžić, «Harmonija između Muhammedove a.s. riječi i djela», *Muslimani u Evropi*, nav. djelo, str. 189.

karakteristika islamskog socijalizma jeste u tome što na čovjeka gleda integralno tj. ne svodi čovjeka samo na ekonomske potrebe i zahtjeve, na potrebe stomaka i tjelesne nagone. Ono što Busuladžić zamjera ovom pristupu jeste krnjenje od ljudskosti, od punine života koja je nesvodiva na ekonomske zahtjeve. «Ali pošto čovjek nije samo «homo oeconomicus» nego i «homo humanus», i pošto kod čovjeka postoje i potrebe duše, a ne samo stomaka, radi toga prolazna materijalna dobra ne mogu biti cilj naših stremljenja»²¹.

Islam potrebe tijela ne negira, ali tvrdi da čovjek ima i druge potrebe koje zahtijevaju svoje ispunjenje. Islam, dakle, ima u vidu čovjeka u njegovu totalitetu, a svaki drugi pristup je degradiranje čovjeka i reduciranje njegove primordijalne naravi.

Nadalje, islamski socijalizam ne teži da zadovolji samo potrebe jedne društvene klase, radnika npr., već ima u vidu interese svakog čovjeka, i sve interese jednog čovjeka kao individualiteta. «On (islam-M.D.) obuhvata cijelog čovjeka, njegovu moralno-etičku i socijalno-ekonomsku, spoznajnu

Busuladžićeva kritika ideologija jeste primjer kako se odgovorno nositi sa vlastitim izazovima. Prije svega, on se hvatao u koštac sa najkrupnijim i najaktualnijim pitanjima svoga vremena. I što je još važnije, on je to činio odgovorno i ozbiljno na tragu svijetlih primjera muslimanske klasike

i emocionalnu stranu duše»²². Busuladžić dokazuje kako je socijalizam zapostavio specifična ljudska obilježja kao što su ideali i težnje, vrijednosti i ciljevi, ljubav i stid. Islamski socijalizam Busuladžić imenuje «idealističkim socijalizmom», jer se zasniva na «idealističkim temeljima: vjeri u Boga, humanitetu, bratstvu i jednakosti svih ljudi, dakle na vječnim vrijednostima», i baš je ovo «socijalizam budućnosti koji će preživjeti sve socijalne ideologije i sustave»²³. Islam dokida sukobe klasa i za to obezbjeđuje mehanizme moralno-vjerskog upućivanja, ali ne staje na tome, već donosi i zakonska sredstva prisile kao što je odredba dijeljenja zekata i zabrane lihvarske kamate. «Zabrana kamate oslobodila je ljude bezdušnog eksploatisanja...» što je rezultiralo «ništenjem klasne mržnje i izmirenjem rada i kapitala»²⁴. On hvali rad i govori o svojevrsnom «kultu rada» koji

islam gaji, ali također tvrdi da rad mora biti u tije-
snoj sprezi sa etikom, jer «rad bez etike i morala ura-
đa oštrim ekonomsko-socijalnim nejednakostima
među ljudima. Iz tih nejednakosti proizlaze socijalni
potresi i kataklizme ubitačne za ljudski rod»²⁵. Ko-
načni rezultat islamskog socijalizma jeste odsustvo
iz islamske historije «socijalne revolucije, komuni-
stičkih i nihilističkih pokreta»²⁶.

Osobina islamskog socijalizma jeste izmire-
nje individualnih potreba i potreba društva koje na
Zapadu stoje u snažnoj suprotstavljenosti. Individu-
alizam jeste odgovor liberalizma na opresiju autori-
teta crkve i države, ali je to neadekvatan odgovor, jer
se iz jedne krajnosti uskočilo u drugu. Busuladžić
dobro primjećuje da totalitarističke ideologije poriču
ljudsku individualnost i utapaju čovjeka u kolekti-
vitet. Također, on tvrdi da individualizam i komu-
nitarizam u islamskom socijalizmu ne mogu biti u
sukobu, jer je islam vratio dostojanstvo čovjeku kao
jedinki, nikada ne zanemarujući njegove društvene
obaveze. Zato on na puno mjesta kazuje «da novi
vijek slobodne misli, demokratskih i slobodarskih
ideala, priznanje čovjekove ličnosti i ljudskog dosto-
janstva počinje pojavom i širenjem islama»²⁷.

Na tragu izmirenja individualnog i komuni-
tarnog je i njegovo insistiranje na «kultu dužnosti»,
o kojem je Busuladžić objavio više radova. On izvire
iz same srijede islama koji akcent stavlja na ispravno
djelovanje, za razliku od kršćanstva koje se fokusira
na dogmu i ispravno učenje. K tome, totalitarizam
je u strogoj opreci sa islamskim učenjem jer je islam
utemeljen na individualnoj, a ne kolektivnoj odgo-
vornosti i zato što se sami Bog direktno posvećuje
svakoj individui kao «oličenju uzvišenog univerzuma
božanskih čuda»²⁸. Unatoč tome, pojedinac ne
može biti apsolutno autonoman i slobodan, već je
tijesno skopčan sa društvom u kojem egzistira i u
kojem se ostvaruje kao ličnost. Ovo je u impregnira-
noj formi izrazio Roger Garaudy kada veli da islam
zahtijeva novi odnos među ljudima. «Nasuprot in-
dividualizmu, muslimanski smisao za zajedništvo
ulijeva svakome svijest da je lično odgovoran za sve
ostale»²⁹. Dakle, islamski socijalizam stoji na sre-
dokračić između onih koji su proklamovali egoizam
kao vrijednost i onih koji od čovjeka traže utapanje
u neki veći identitet, naciju, rasu ili klasu. «Islam je
izgradio most između utopije i života i skladno rije-
šio, prije svih socijalno – filozofskih doktrina, pita-

21 M. Busuladžić, «Razmišljanje o Bogu i religiji», Muslimani u Evropi, nav. djelo, str. 28.

22 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam» nav. djelo, str. 38.

23 M. Busuladžić, «Post kao socijalna ustanova», *El-Hidaje*, br. 1-2., VII/1043-44., str. 10.

24 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam», nav. djelo, str. 42.

25 M. Busuladžić, «Vaz o radu», *Glasnik*, br. 19., IX/1941., str. 319.

26 M. Busuladžić, «Islam i socijalizam», nav. djelo, str. 42.

27 M. Busuladžić, «Predavanje održano prilikom El-Hidajinog mevluda», Muslimani u Evropi, nav. djelo, str. 145.

28 Khaled Abou El-Fadl, *Islam i izazov demokracije*, „Buybook“, Sarajevo, 2006., str. 23.

29 R. Garaudy, *Živi islam*, „El-Kalem“, Sarajevo, 1990., str. 118.

nje vječnog sukoba čovjeka kao jedinke i ljudskog društva»³⁰. Možemo zaključiti da su ljudska prava i autentična demokratija neodrživi bez individualizma. Istovremeno je nemoguće doći do zdravog društva bez svijesti o pripadnosti većoj zajednici i našim obavezama spram nje.

Zaključak

Temeljna značajka islamskog modernizma jeste tendencija da se islamske vrijednosti interpretiraju u novim terminima. Cilj je bio da se život pojedinca i zajednice uredi na način da osoba živi svoju duhovnost i islamsku praksu, a da pri tome sačuva svoj unutarnji mir bez osjećaja inferiornosti i poniženja. Radi se o procesu prilagođavanja evropskim kulturalnim i političkim obrascima koji je kod muslimana ostavljao okus gorčine. Amin Maaluf je s pravom ustvrdio da je «za poražene kulture modernizacija stalno podrazumijevala napuštanje jednog dijela sebe...i nikada se nije odvijala bez određene gorčine, osjećanja poniženja i odricanja». Kako bi izbjegao ova negativna osjećanja u susretu sa ideologijom socijalizma Busuladžić mu suprotstavlja koncept «islamskog socijalizma» i nastoji ga ponuditi kao alternativu u rješavanju socijalnih problema. Kazali smo da je ovo naš prvi autor koji u korelat stavlja evropske ideološke koncepte i islam. Kasnije će se javiti drugi koji će govoriti o islamu i demokratiji, islamu u ljudskim pravima pokušavajući izmiriti islam sa ovim zapadnjačkim obrascima. Na ovaj način se potvrđuje ona teza da se i bježanjem od centra ostaje u vlasti toga centra. Tako su i modernisti u želji da se odmaknu od Zapada ipak ostajali u njegovom referentnom krugu, jer je on bio ona tačka sa kojom su se samjeravali. O ovom putu Nasr kaže:»Ova tendencija, u pokušaju da se islam učini prihvatljivijim tako što će izgledati moderno ili savremeno, izdaje islam svodeći ga od ukupnosti principa i svjetonazora na jedan pridjev koji modificira imenicu» . Nasr ukazuje na redukcionizam u koji su skliznuli mnogi modernistički autori svodeći islam na jednu ideju i koncept. No, valja potcrtati, da je iznimno teško o islamu i zapadnjačkim ideologijama pisati neideološki jer uvijek postoji opasnost da se iz jedne ideologije i krajnosti upadne u drugu, u ovom slučaju islamski obojenu. Stoga, držimo da je u slučaju Busuladžića riječ izdaja pregolema, jer je on nastojao iz islama tumačiti islam ali u drugim terminima koji su inherentni sekularno educiranoj publici. Ovim je konceptom pokušavao muslimanima vratiti samopouzdanje u susretu sa modernom. Povrh toga, ovo je jedna nužna etapa na putu stvaranja

vlastite moderne koja će pratiti unutarnju logiku vlastitog bića. Kazano drugačije, da se ne modernizira islam nego da se islamizira moderna.

Busuladžićeva kritika ideologija jeste primjer kako se odgovorno nositi sa vlastitim izazovima. Prije svega, on se hvatao u koštac sa najkrupnijim i najaktualnijim pitanjima svoga vremena. I što je još važnije, on je to činio odgovorno i ozbiljno na tragu svijetlih primjera muslimanske klasike. U tom smislu ideje ovog autora mogu služiti kao mjerodavne i smjerodavne i današnjim autorima koji sa pozicija islama interpretiraju stvarnost.

Literatura

1. Busuladžić Mustafa, *Muslimani u Evropi*, „Sejtarija“, Sarajevo, 1997.
2. Id., «Post kao socijalna ustanova», *El-Hidaje*, br. 1-2., VII/1043-44.
3. Id., «Vaz o radu», *Glasnik*, br. 19., IX/1941.
4. Dimon Luj, *Ogledi o individualizmu*, „Clio“, Beograd, 2004.
5. El-Fadl Abou Khaled, *Islam i izazov demokracije*, „Buybook“, Sarajevo, 2006.
6. Fromm Erih, *Imati i biti*, „Naprijed“, Zagreb, 1980.
7. Garaudy Roger, *Živi islam*, „El-Kalem“, Sarajevo, 1990.
8. Kardavi Jusuf, *Islam i siromaštvo*, izdao prevodilac, Sarajevo, 2003.
9. Maaluf Amin, *U ime identiteta*, „Prometej“, Zagreb, 2002.
10. Nasr S. H. «Objava, intelekt i razum u Kur'anu», *Živi sufizam*, „Ibn Sina“, Sarajevo, 2004.
11. Nasr S. H., *Srce islama*, „El-Kelam“, Sarajevo, 2002.
12. Nasr S. H., *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, „El-Kalem“, Sarajevo, 1994.

30 M. Busuladžić, «Muslimani u sovjetskoj Rusiji», nav. djelo, str. 231.

Summary

A CRITIQUE OF IDEOLOGIES IN
BUSULADZIC'S POINT OF VIEW

hfz. Mevludin Dizdarević

This work concerns itself with the point of view of Mustafa Busuladzic through his criticism of totalitarian ideologies. Namely, this author is one of the rare few who seriously concerned themselves with this phenomenon and thus was the most authentic critic of ideologies in these parts. As a response to the social question he offered an intellectual novelty 'Islamic socialism' and presented it as an alternative to the failed Western model of solving the social problem, the likes of Fascism and Communism. He argues that all these ideologies have been unsuccessful because they disregard human needs. These concepts neglect those values which form the essence of man – religion, morality, culture and art.

الموجز

انتقاد الأيديولوجيات في آراء بوصولاجيتش

الحافظ مولودين ديزداريفيتش

اشتغلنا في هذا البحث بآراء مصطفى بوصولاجيتش من خلال انتقاده للأيديولوجيات الشمولية. إذ يعدّ هذا الكاتب واحداً من الكتّاب النادرين الذين اشتغلوا جدّياً بهذه القضية. وكان يعتبر أكثر نقاد الأيديولوجيات مصداقية عندنا. إنه قدّم حلاً فكرياً جديداً للمسألة الاجتماعية سماه "الاشتراكية الإسلامية". وعرضه باعتباره الحلّ البديل للنماذج الغربية الفاشلة في حل المشكلة الاجتماعية مثل الفاشية والشيوعية. إنه يرى أن جميع تلك الأيديولوجيات قد أخفقت لأنها أهملت مجمل الحاجات البشرية. واقتصرت على مهارتي الهضم والتغذية. إن هذه المفاهيم تنفي وجود القيم التي تجعل من الإنسان إنساناً. ألا وهي الدين والأخلاق والثقافة والفن.